

Meer dan een verzameling natiestaten

Bouwstenen voor een Europees middenbestuur

September 2010

Is de huidige opleving van nationalisme een teken van de renaissance van de Europese natiestaat? Of is het juist het teken van een crisis van een politiek instituut, een tamelijk hulpeloze (over)reactie op hedendaagse ontwikkelingen die de natiestaat juist in zijn voortbestaan bedreigen? Voor dat laatste is veel te zeggen. Daarbij ligt het voor de hand te wijzen op de globalisering als kracht die de natiestaat erodeert. Toch is deze wel heel algemene en globale verklaring waarschijnlijk niet de enige oorzaak die tot erosie leidt. De binnenlandse en intern Europese verhoudingen liggen ook het nodige gewicht in de schaal.

De casus van de Lage Landen is een goed voorbeeld om een en ander nader toe te lichten. Tot voor kort was het bon ton de Belgische kwestie wat lacherig af te doen als een typisch Vlaams-Waalse aangelegenheid die niet representatief is voor de ontwikkeling van de staatkundige verhoudingen in West-Europa. De ontwikkelingen in Nederland sinds de laatste parlementsverkiezingen doen vermoeden dat de crisis van de Belgische staat niet op zichzelf staat. De Noorderburen kampen met vergelijkbare problemen. Oppervlakkig gezien lijkt de Nederlandse politieke crisis ontstaan te zijn door de prominente groei van het populisme. Bij nadere analyse van de electorale basis van diverse partijencombinaties ontstaat het volgende beeld. Paars blijkt goeddeels een Randstadaangelegenheid, terwijl de combinatie CDA-VVD-PVV een accent in het zuiden heeft. Noordoost Nederland kent zijn eigen kleur; opvallend is daar de relatief geringe aanhang van het populisme en de blijvend sterke positie van de sociaal-democraten. Waar België een tweedeling heeft (Walen-Vlamen) kent Nederland een driedeling: Randstad, Noordoost, Zuid.

Driehoekstad

Deze geleding in het politieke landschap van de Lage Landen heeft zijn wortels in de geo-economische verhoudingen. Deze verhoudingen vertonen een aantal structurele kenmerken die al langer van invloed zijn, maar door de economische en logistieke vervlechtingen van de laatste halve eeuw in dit ge(sub)urbaniseerde gebied zozeer aan kracht en intensiteit sterk gewonnen hebben dat zij meer en meer richting geven aan processen in een veel breder maatschappelijk bereik. Centraal structurerend kenmerk is de aloude relatie tussen Randstad-Holland en het Rijn-Ruhrgebied. Een vergelijkbare relatie tussen Vlaanderen en Rijn-Ruhr is de laatste halve eeuw alleen maar sterker geworden door de economische opkomst van Vlaanderen en de neergang van Wallonië als contramal. In de kustzone van de Lage Landen voedt een mix van samenwerking en concurrentie tussen Randstad Holland en Vlaamse Ruit de dynamiek van de relatie. Door de verdergaande vervlechting van deze drie stedelijke regio's (Randstad, Vlaamse Ruit, Rijn-Ruhr) zijn een tweetal gebieden in de natiestaten België en Nederland buiten het hart van de geo-economische hoofstructuur komen te liggen. In Nederland is dat Noordoost Nederland, dat van de weeromstuit de laatste jaren met groeiend succes aansluiting heeft gevonden bij Noord-Duitsland (Bremen-Hamburg) en Skandiniavië.

In België is dat Wallonië, dat vooralsnog buiten de economische prijzen lijkt te vallen.

De drie stedelijke regio's Randstad Holland, Vlaamse Ruit en Rijn-Ruhr vormen samen een driehoek, een driehoekstad. Binnen deze driehoek ligt een relatief minder geurbaniseerd gebied, het Groene Hart van de driehoekstad. Dat hart ontwikkelt zich tot Groene Campus van de Driehoekstad, bijvoorbeeld in de vorm van kennis-samenwerkingsverbanden als EILA (tussen de (technische) universiteiten van Eindhoven, Leuven en Aken). Gebieden binnen het Groene Hart die nabij de staatsgrenzen liggen en vroeger om die reden als perifeer beschouwd werden, hebben aan gewicht gewonnen. Zij richten zich niet alleen steeds meer op elkaar, zij bezitten bovendien de potentie een samenbindende factor te vormen voor de Driehoekstad in zijn geheel. Bij elkaar wonen in de Driehoek meer dan 30 miljoen mensen (en daarmee is de driehoekstad een enige Europese 'megapool' op wereldschaal) die komende decennia weliswaar gaat krimpen naar zo'n 25 miljoen, maar daarbij toch de grootste megapool van een overigens minstens zo sterk krimpend werelddeel vormt. Met Brussel als meer dan alleen dan de politieke hoofdstad van 'Europa'.

Het Europa van de stadsstaten

De ontwikkelingen in de Lage Landen zijn een goed voorbeeld van wat zich onderhuids en deels ook bovenhuids (zie bijvoorbeeld Italië) afspeelt in en tussen de Europese natiestaten. Deze staten kregen hun moderne, efficiënt georganiseerde vorm in de loop van de 19e eeuw gestalte en vormden een belangrijke factor voor het ontstaan van nationale markten. Klassiek in verband is het proces van de Duitse eenwording van 1834 (Deutsche Zollverein) tot het Duitse keizerrijk in 1870-71. Van vrijhandelszone tot moderne staat.

In de 20^e eeuw heeft men geprobeerd volgens hetzelfde patroon tot Europese eenwording te komen, van een economische unie tot een centrale politieke instelling op Europees niveau. Dat dit proces maar zeer ten dele gelukt is, vindt zijn oorzaak niet alleen in het verschil in schaal ten opzichte van de 19^e-eeuwse natievorming. Zeker zo belangrijk zijn de verschuivingen in de economie. Daarbij speelt niet alleen de globalisering een rol, zeker zo belangrijk zijn de geo-economische lijnen en patronen. Het meest in het oog springt dat, juist in deze tijd van netwerkeconomieën, de historisch gegroeide netwerken van stedelijke economieën vitaler zijn dan ooit. Die historisch gegroeide netwerken vinden we economische kerngebied van Europa. Dat kerngebied bevindt zich - in de term van de befaamde Noorse politicoloog en socioloog Stein Rokkan- in 'het Europa van de stadsstaten' zoals zich dat in de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd tot ontplooiing kwam. Dit is het middenrif van Europa dat loopt van de Hanzesteden en het stadlandschap van de Lage Landen in het noorden tot en met de stadsstaten van Noord en Midden Italië in het zuiden. Economisch, sociaal en politiek emanciperende gemeenschappen die de motor en vormden en vormen van de economische entiteit Europa. Zij zouden de ruggengraat kunnen vormen van een adequate politieke samenwerking op Europees niveau, veel beter dan de natiestaten met hun achterhaalde economische visies en politieke praktijken. De natiestaten vormen in dit verband eerder een obstakel dan een bijdrage tot een betere Europese samenwerking. Het zijn de onderlinge patronen tussen de 21^e-eeuwse netwerksteden en stadslandschappen die de structurerende factor kunnen

vormen waarmee het werelddeel aan vitaliteit en kracht kan winnen. Door de natiestaat als primaire bouwsteen van Europa te blijven nemen wordt dat proces vertraagd.

Klein en Groot Europa

Europa kan en moet verder komen. In welk opzicht? En binnen welke globale verhoudingen? In dit verband wordt Europa geografisch vaak zowel te groot als te klein genomen. Te groot als het gaat om een strak georganiseerde eenheid zoals de EU zich heeft ontwikkeld. Dan zijn de verschillen tussen de huidige 27 leden op of over de kritische grens. Te klein als we Europa primair als geo-economische entiteit opvatten. In dat geval is het gebied van de EU veel te klein, moeten we op een beduidend grotere schaal denken. Dan liggen de grenzen bij Noordelijke IJszee, Siberië, Sahara en Atlantische Oceaan. Dat is een economisch relevant kader waarbinnen het werelddeel relatief autarkisch opereren, met alle cruciale productiefactoren binnen handbereik. Grondstoffen vinden we het oosten, de factor arbeid wordt geleverd door het zuiden en zuidoosten, kennis en technologie vormen de kracht van het Europa der stadsstaten. Een Europa dat economisch in beheersbare mate afhankelijk is van de grillen en onzekerheden op het wereldtoneel. Een Europa van goede burens boven verre vrienden.

In zo'n Europa worden -heel voorzichtig- de contouren zichtbaar van een middenbestuur waarvan de kern gevormd wordt door het middenrif, het Europa van de stadsstaten. Rondom dit goed georganiseerde kerngebied van het werelddeel kunnen verschillende geo-economische en politieke entiteiten ontstaan, elk zowel gericht op het kerngebied Klein Europa als op Groot Europa in zijn geheel. Een Noords Europa is een eerste goede kandidaat. In het oosten en zuidoosten spelen Rusland en Turkije een belangrijke rol (kan hier een Unie van de Zwarte Zee ontstaan?). In het zuiden komen de landen ten zuiden van de Middellandse Zee in beeld (maar een Unie van de Middellandse Zee lijkt een forse stap te ver). Het westen blijft -wellicht kritischer dan voorheen- op de Atlantische wereld georiënteerd.

Toekomstmuziek? Ongetwijfeld. Maar hier is allereerst een manier van denken geboden, een nieuwe manier van denken. Op de site www.dubbelkrimp.nl zullen we het komende jaar in opeenvolgende afleveringen nader ingaan op diverse onderdelen die hier boven kort aangegeven zijn.

Jan Dirk Dorrepaal
Steven van Schuppen
september 2010